

MH Egészségügyi Alkalmasságvizsgáló Intézet

Kísérleti pszichológiai vizsgálatok tapasztalatai a sorozáson

Fotul József pszichológus-alezredes

Közlésre érkezett: 1996. szeptember 10.

Kulcsszavak: képesség, személyiség, alkalmasság

A szerző tanulmányában rövid összefoglalását adja 1994. január 1-én bevezetett sorozó pszichológiai vizsgálatok főbb tapasztalatainak, és elemzi a vizsgálati rendszer módosításának főbb tényezőit. Részletes leírást ad a bevezetésre javasolt és kísérleti jelleggel 1996. tavaszi sorozási ciklusban kipróbált vizsgálati eljárás főbb tapasztalatairól.

Többszöri újramezésekben bővelkedő évtizedek után a hazai katonapszichológia legújabbkori történetében döntő jelentőségű volt az 1993. évi CX. Honvédelmi törvény megjelenése. A Törvény és a végrehajtásáról szóló Kormányrendelet meghatározta a szakterület helyét és szerepét a katonai szolgálatra való alkalmasság megállapításának rendszerében. A sorozás egészségügyi vizsgálata az orvosi szakterület mellett pszichológiai vizsgálattal is kiegészült. A pszichológiai vizsgálat – mint ahogyan azt a 6/1994. számú Egészségügyi Szolgálatfőnöki Intézkedés is meghatározta – célzott szűrővizsgálat formájában került bevezetésre. Az Intézkedés a vizsgálati rendszer elé elsődlegesen azt a feladatot tűzte ki, hogy legyen alkalmas a fogyatékos szellemi (mentális) képességűek, személyiségzavarban szenvedők, valamint szemé-

lyiségfejlődésükben jelentős elmaradást mutatók kiszűrésére. Ezt a feladatot a helyzet tanulmányozására létrehozott, szakmai bizottság által összeállított vizsgálóeszközökkel kellett megoldani. Az eddigi használatban lévő pszichológiai vizsgálati rendszer módosítására, a vizsgálati eszközök cseréjére került sor az 1996. év szeptemberi sorozástól kezdődően. Ezzel kapcsolatosan az 1996. tavaszi sorozás idején az ajánlott új vizsgálati rendszerrel kísérleti vizsgálatokat hajtottunk végre, a meglévő vizsgálatokkal párhuzamosan.

E helyen lehetőség nyílik a kísérleti vizsgálati rendszerrel szerzett főbb tapasztalatok közreadására, összefoglalására, valamint a vizsgálati rendszer módosításának főbb indokaira, összehasonlítva az előző pszichológiai vizsgálati eszközökkel.

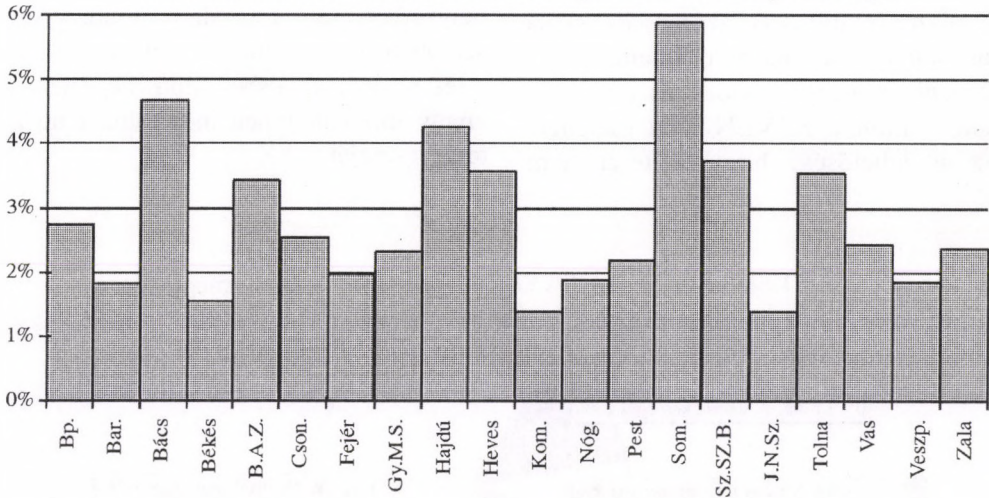
1. Az előzőleg alkalmazott eszközök

a. RAVEN (Standard Progresszív Mátrixok)

A tesztet, melyet az értelmi képesség vizsgálatára, az intelligencia fokának

telesek részéről igen ellentmondásos vélemények alakultak ki. A bevezetés során tapasztalt kedvező fogadtatás a későbbi sorozások folyamán fokozatosan megváltozott, és a köztudatban való elterjedésével elveszítette korrek

Az 1995. évi sorozáson RAVEN teszt IQ 70 alatti személyek aránya

1. ábra: Az 1995 évi sorozáson szellemi fogyatékosok megyénkénti százalékos megoszlása

mérésére használtunk, nonverbális ábrák alkotják. A szerző szándéka szerint a bennük levő kapcsolatok meglátásában; az egyes bemutatott kapcsolatrendszereket kiegészítő ábrák természetének felismerésében; azaz a gondolkodási mód rendszerességében mutatott képet méri öt szinten. A teszt összesen hatvan feladatot tartalmaz. Időmegtartással alkalmaztuk (harminc perc maximum kitöltési idővel). Ezen idő alatti teljesítmény jelentette alapját az intelligencia átszámításának. A teszt használatával kapcsolatban az elmúlt két év során mind a sorozást végző pszichológusok, mind a sorkö-

vizsgálói értékét. Szakmai részről megkérdőjeleződött a kapott eredmény hitelessége, valamint a teszt felépítésének sajátossága folytán egyre kevésbé tudott megfelelni a vizsgálati rendszerrel szemben támasztott követelményeknek. Statisztikailag az IQ 100 átlag helyett rendre IQ 106-108-as átlagok adódtak, romlott mind az alacsony, mind a magas IQ övezetben a teszt differenciáló képessége, amely egybevágott a Katonai Egészségügyi Alkalmasságot Felülvizsgáló Bizottság (FÜV) tapasztalataival is. Mivel a vizsgálati rendszer központi elemét képezte az intelligencia vizsgálat, ilyenformán a teszt használati

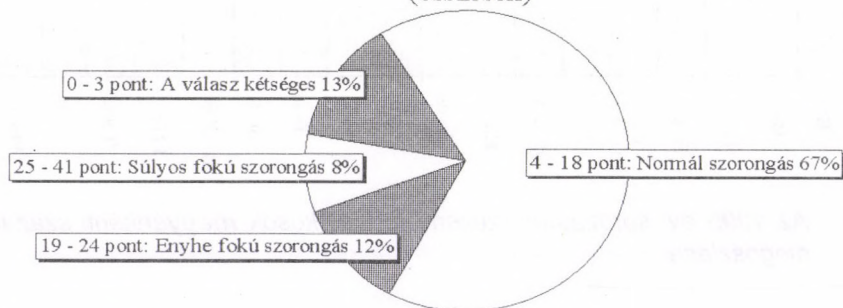
értékének csökkenésével nemcsak a teszt cseréje, hanem a vizsgálati rendszer módosítása is szükségessé vált, amelyet csak felgyorsított a teszt alkalmazhatóságával kapcsolatos jogi vita is.

b. TAYLOR teszt

A teszt (manifeszt) szorongási skála használata során hasonló véleményeket kaptunk a megyei sorozó pszichológusoktól, mint a RAVEN teszt esetében. Az a lehetőség, hogy a teszt nem

hogy a neurotikus tünetek krónikussá válnak (Tringer L. 1971). A klinikumban alkalmazott teszt ellen féloldalsága is szól. Tapasztalatok szerint a pontszám negatívan korrelál a hiszteroid-típusú cselekményekkel és vonásokkal, emellett könnyen áldozatul esik szimulációs tendenciáknak is. Sorozási helyzetben a vizsgálati rendszerrel szemben megemelkedett elvárásoknak a teszt egyre kevésbé tudott megfelelni, amely mindenképpen indokoltá tette a teszt cseréjét.

Az 1995. évi sorozás TAYLOR kategóriák szerinti megoszlása (összesen)

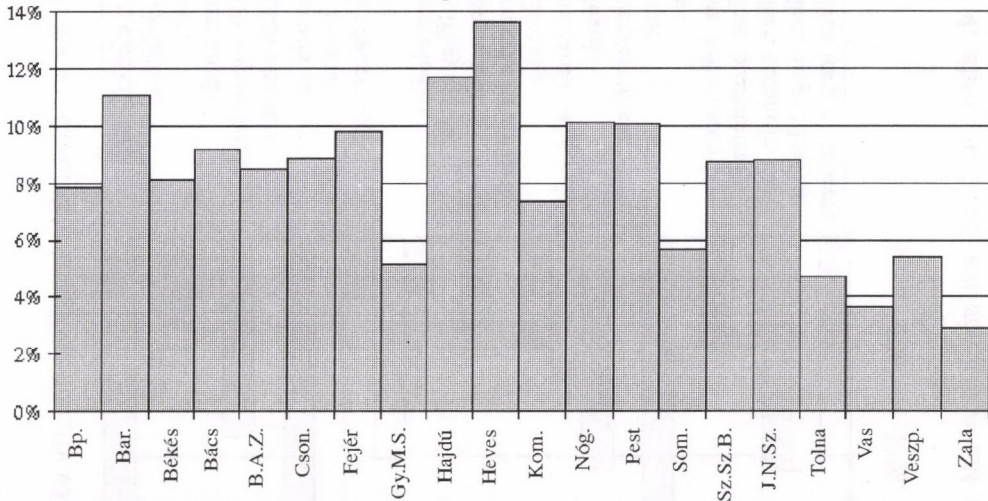
2. ábra: Az 1995. évi sorozáson TAYLOR pontszámok kategóriánkénti százalékos megoszlása

magát a szorongást – mint klinikai tünetet – méri, hanem a szorongásos reakcióra való készséget jelzi, a szakmai használhatóságát bizonytalanná tette. Tehát a magas szorongás indexértéke – mint ahogyan azt a hazai viszonyokhoz való adaptálást végző Tringer és munkatársai is említik (1974) – nem feltétlenül jelenti az aktuális szorongást, csak azt, hogy minél magasabb a szorongási index értéke, annál valószínűbb,

c. ÉLETTÖRTÉNETI MUTATÓ kérdőív

Gyakorlatban a hetero-anamnézis gyors felvételét teszi lehetővé. Használatával kapcsolatban kedvező tapasztalatokat szereztünk. A kérdőív huszonöt témában nyújt elemzési lehetőséget a vizsgált személyekről. Könnyen értelmezhető és kezelhető, jelentős információtartalma folytán az új vizsgálati rendszerben is használatra kerül.

Az 1995. évi sorozáson TAYLOR teszt alapján súlyosan szorongó
(25 - 41 pont) személyek aránya

3. ábra: Az 1995. évi sorozáson súlyos fokban szorongó személyek megyei százalékos megoszlása

2. Tapasztalatok összegzése

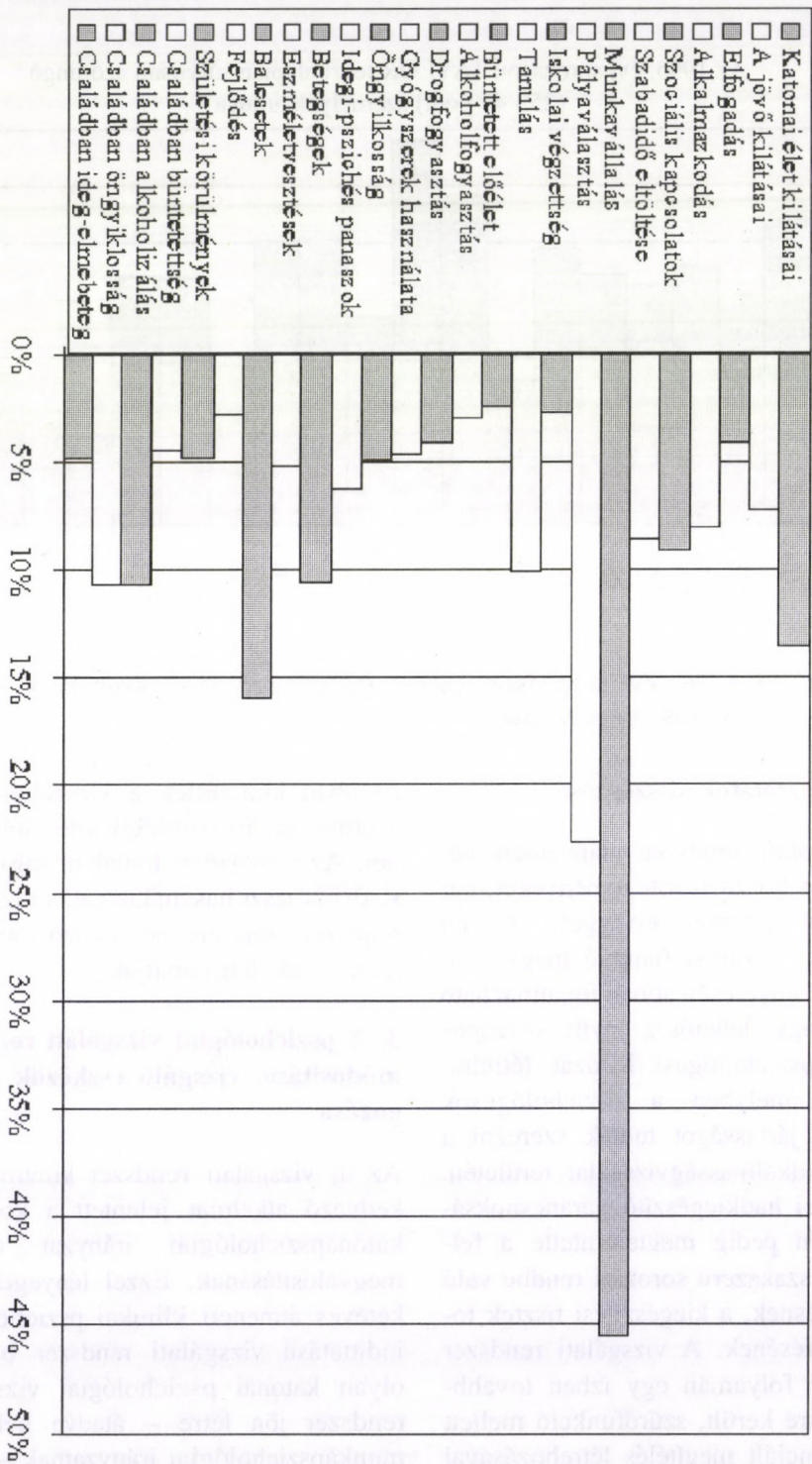
A vizsgálati rendszer alapvetően beváltotta a hozzá fűzött reményeket, bár csökkenő eredményességgel, de jól szolgálta a szűrési funkció megvalósítását. A fő nyereség abban fogalmazható meg, hogy lehetőség nyílt országos sorozó pszichológusi hálózat létrehozására, amelyben a pszichológusok alapvető jártasságot tudtak szerezni a katonai alkalmasságvizsgálat területén. A megyei hadkiegészítő parancsnokságok terén pedig megteremtette a feltételét a szakszerű sorozási rendbe való beillesztésnek, a kiegészítési tisztek továbbképzésének. A vizsgálati rendszer a két év folyamán egy ízben továbbfejlesztésre került, szűrőfunkció mellett a differenciált megítélés létrehozásával

azonban kimerültek a vizsgálati rendszerben lévő továbbfejlesztés lehetőségei. Az időközben kialakult jogviták a RAVEN teszt használatával, a vizsgálati rendszer cseréjére vonatkozó munkálatakat csak felgyorsítják.

3. A pszichológiai vizsgálati rendszer módosítása, vizsgáló eszközök kidolgozása

Az új vizsgálati rendszer kimunkálása kedvező alkalmat jelentett a korszerű katonapszichológiai irányzat alapjai megvalósításának. Ezzel lényegében a kétéves átmeneti klinikai pszichológiai indíttatású vizsgálati rendszer bázisán olyan katonai pszichológiai vizsgálati rendszer jön létre – átadva helyét a munkapszichológiai irányzatnak –, ahol

Az 1995. évi sorozáson ÉM kérdőívre negatív választ adottak százalékos aránya a vizsgált állományhoz viszonyítva.

4. ábra: Az 1995. évi sorozáson ÉM kérdőív kérdésekenkénti veszélyeztetettek százalékos aránya

konkrét helyzetekben felhasználhatóvá válik azoknak a szakterületeknek a megállapításai is, amelyeket bizonytalan helyzetekben – kiegészítésként – a katonapszichológus az alkalmasság megállapításához szükségesnek tart. Ezzel lényegében hitelesítetten leraktuk a katonapszichológia kiválasztási szakterületének alapjait. Az MH. Egészségügyi Csoportfőnök által meghatározott, és az Egészségügyi Alkalmasságvizsgáló Intézet Igazgatója által összehívott szakmai bizottság az új vizsgálati rendszer kidolgozására előterjesztett javaslatot elfogadta és a mellékletként szerepelt Sorozó Pszichológiai Feladatgyűjteményt (SPF) szakmai vitára alkalmasnak találta. A feladatgyűjtemény összeállításánál a Katonai Beosztás Követelmény Táblázat pszichológiai követelményeit, valamint a Sorozó Központokban az intelligencia és személyiségtesztekkel végzett vizsgálatok tapasztalatait, és részelemeit használtam fel (Wechsler-féle intelligencia teszt (MAWI) magyar felnőtt változata, IST-A, IST-B intelligencia struktúra teszt, Binet EC-11 intelligencia teszt, Miller műszaki teszt, Eysenck EPQ személyiség teszt). A Binet-féle intelligencia vizsgálat részfadatainak kipróbálása mellett a saját tapasztalatokon kívül az is szólt – igaz a teszt eredetileg gyermekek vizsgálatára készült –, hogy felnőtt értelmi fogyatékosok diagnosztizálására is használták, más-más változatban. A Stanford-Binet-Revision teszt változatot pedig az I. világháború idején katonai célra a behívottak értelmességi szintjének megállapítására használták.. Alapvető célom az volt, hogy olyan korszerű vizsgálati feladat-

gyűjteményt állítsunk össze, mely tartalmazza az eddigi gazdag katonapszichológiai tapasztalatokat, valamint jól illeszkedik a kiválasztás rendjébe, könnyen kezelhető és értelmezhető, és a későbbiek folyamán – amennyiben nemzetközi tapasztalatok megszerzésére is mód nyílik – tetszés szerinti feladatokkal, műszeres vizsgálattal is bővíthető és összehasonlítható legyen. A kutatómunka eredményeként a matematikai, logikai és fogalmi, valamint műszaki-értelmességi és rejtjelezési feladatok kerültek összeállításra. Ennek a döntésnek a helyességét *Spearman* kutatásai is alátámasztják, aki úgy találta, hogy az intelligencia szoros összefüggésben van olyan feladatok elvégzésében, „mint például a verbális analógiák és a számtani sorozatok természetének felismerése”. Ugyanakkor helyzetünkben is érvényes az, hogy a gyakorlatias célok megvalósításában – mint ahogyan arra *Eysenck* (1990) is rámutatott: „az IQ valószínűleg sokkal kevésbé hasznos, mint egy-egy specifikus képességtípus pontosabb mérése”. Az elmúlt időszakban használatos egyszintű vizsgálati rendszert – amely az intelligencia-szint meghatározását állította középpontba – így célszerű volt felváltani többszemponútú, többszintű vizsgálatokat lehetővé tevő, különböző nehézségi fokú szélesebb választékot biztosító értelmi képességeket mérő feladatokkal. A kísérleti feladatgyűjtemény nyolc feladatsorból állt, ebből hét feladatsor tizenkét alfeladatot tartalmazott. A rejtjelezési próba ötven részfeladatból állt. A személyiség vizsgálatára a 85 kérdést tartalmazó Eysenck EPQ tesztet alkalmaztuk, mely az extroverzió a psi-

choticizmus, neurocitás dimenziók vizsgálatát teszik lehetővé. A tervezett vizsgálati rendszer módosításával kapcsolatos szakmai vitát a katonai-szakmai, valamint a Munkalélektani Koordináló Tanács lefolytatta, és a kísérleti feladatgyűjteményt kipróbálásra alkalmasnak találta. A feladatgyűjteményt országosan az 1996-os tavaszi sorozási ciklus idején próbáltuk ki. A létszámot megyéknként arányosan osztottuk el, megyei sorozási létszám figyelembevétel alapján. A vizsgálati létszámot kiegészítettük szakvizsgálattal igazolt értelmi fogyatékos (IQ 70 alatti) kategóriájú vizsgált személyekkel. A kísérletben részt vevő személyek felkészítésére nagy gondot fordítottunk.

4. Kísérleti vizsgálat menete

A kísérlet megtartására a megyei hadkiegészítő parancsnokságoknak a teljes sorozási ciklus, azaz egy hónap állt rendelkezésre. Elvileg ez napi bontásban öt-tíz fővel történő tesztfelvételt jelentett. Az értelmi képességek feladatainak megoldását időkorlát nélkül, de a feladatok elvégzéséhez szükséges idő rögzítésével végeztük el. A rejtjelzési feladat megoldására kilencven másodpercet határoztunk meg. Az EPQ teszt felvételére időkorlátot nem határoztunk meg. A kísérleti anyag felvételére minden esetben a csoportos pszichológiai vizsgálatok befejezése után került sor. A vizsgált minta önkéntes jelentkezés alapján úgy lett összeállítva, hogy a sorozáson megjelenő fiatalok átlagát képezze. A feladatok megoldása csoportosan történt, ugyanolyan körülmények között, mint a többi sorozási

feladat megoldásánál. A kísérletben részt vett személyek pszichológiai válaszlapjaira a sorozó pszichológus ráírta javaslatát, mely „alkalmas”, „alkalmas korlátozással”, „ideiglenesen alkalmatlan” és „alkalmatlan” lehetett. Ezenkívül rögzítették a RAVEN teszt, valamint a TAYLOR és az ÉM kérdőív eredményeit is. Értelmi fogyatékosok esetén a szakvizsgálat során megállapított IQ értékeket, melyre a későbbi feldolgozás során volt szükség. A feladatokat a helyszínen nem kellett kiértékelni, ezzel is biztosítani akartuk a sorozás, illetve a kapott eredmények objektivitását. Tehát minden személy a kísérleti eredményein kívül az előzményi vizsgálat eredményével is rendelkezett. Ezekre az adatokra a teszt realitásának és validitásának meghatározásához volt szükségünk.

5. A vizsgálati adatok feldolgozása

A beküldött vizsgálati lapok ellenőrzése után mintegy négyszáz lap került feldolgozásra, amely minden szempontból megfelelt a követelményeknek. Az adatok feldolgozása során szembesültünk a feldolgozó kapacitásunk korlátaival, valamint azzal a ténnyel, hogy az adatrögzítéssel párhuzamosan kellett fejlesztenünk a számítógépes alkalmazásunkat az újabb összehasonlítási, statisztikai szempontokhoz igazítva. Előzményi tapasztalatok hiányában, valamint a rendelkezésre álló rövid határidő miatt, menet közben kellett behatárolni a rögzített adatok feldolgozási mennyiségét, úgy, hogy az megfeleljen a szakmai szempontoknak. Az adatok feldolgozása számítógépen történt. Az első fázisban összehasonlítást végez-

Kérdés száma	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
C feladat (számtani sorozat)												
Helyes válaszok	359	328	302	316	236	250	231	209	163	202	228	211
%	94	86	79	83	62	65	60	55	43	53	60	55
D feladat (analógiás gondolkodás)												
Helyes válaszok	299	306	205	230	267	176	293	203	133	173	91	184
%	78	80	54	73	70	46	77	53	35	45	24	48
F feladat (közmondások)												
Helyes válaszok	325	219	327	149	288	313	281	225	300	297	249	278
%	85	57	86	39	75	82	74	59	79	78	65	73
G feladat (műszaki)												
Helyes válaszok	267	314	255	209	276	290	266	50	167	218	78	194
%	70	82	67	55	72	76	70	13	44	57	20	51

I. táblázat: Kérdésenkénti helyes megoldások száma és százalékos aránya

Kérdés száma	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
C feladat (számtani sorozat)												
Nyerspont	0,42	0,57	0,53	0,59	0,54	0,64	0,68	0,71	0,56	0,66	0,73	0,67
IQ	0,29	0,46	0,34	0,43	0,27	0,49	0,35	0,4	0,34	0,46	0,42	0,33
D feladat (analógiás gondolkodás)												
Nyerspont	0,52	0,58	0,48	0,6	0,65	0,54	0,69	0,52	0,54	0,53	0,29	0,62
IQ	0,27	0,48	0,21	0,46	0,47	0,36	0,59	0,31	0,33	0,3	0,15	0,32
F feladat (közmondások)												
Nyerspont	0,55	0,41	0,63	0,28	0,63	0,66	0,6	0,55	0,63	0,57	0,48	0,6
IQ	0,31	0,16	0,36	0,19	0,39	0,55	0,38	0,3	0,5	0,36	0,27	0,37
G feladat (műszaki)												
Nyerspont	0,48	0,42	0,54	0,5	0,54	0,58	0,6	0,23	0,51	0,58	0,41	0,56
IQ	0,3	0,34	0,41	0,21	0,35	0,22	0,41	0,14	0,19	0,32	0,15	0,25

II. táblázat: Kérdésenkénti helyes megoldások korrelációja a feladat nyerspontjával és az IQ értékkel

tünk az egyes részfeladatoknál a katonai szolgálatra alkalmasak és a katonai szolgálatra alkalmatlanok eredményei között azzal a céllal, hogy eldöntsük,

melyek azok a feladatok, amelyek szignifikánsan elkülönítik az alkalmasakat az alkalmatlanoktól. Úgy tapasztaltuk, hogy a kísérleti feladatok közül a

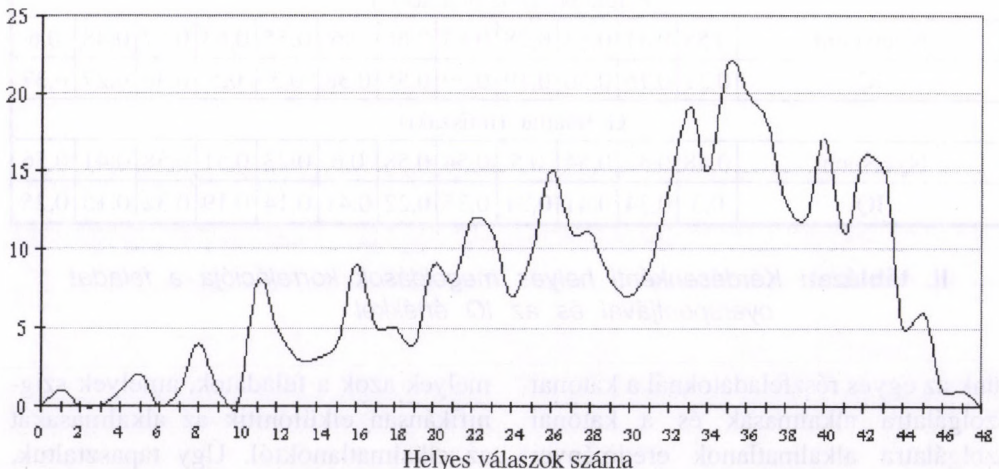
	C feladat (számítási sorozat)	D feladat (analógiás gondolkodás)	F feladat (közmondások)	G feladat (műszaki)
Raven nyerspont	0,6	0,62	0,59	0,5
IQ	0,61	0,64	0,61	0,54

III. táblázat: Feladatok nyerspontjának korrelációja a RAVEN nyersponttal és az IQ értékkel.

Binet-től átvett hibakeresési feladat egyes kérdéseit az IQ alkalmatlanok (64,2%) és az alkalmasak (86,4%) közel azonos százalékban, jól oldották meg. Ugyanilyen összehasonlítással a Binet egyszerű számolási feladatot és a rejtjelzési feladatot is közel ilyen jól oldották meg mindkét csoport tagjai. További feldolgozásból ezért ezeket a feladatokat kizártuk. Feldolgozásra került a számítási sorozat C feladatsor (melyben a sorozat tagjai közti törvényszerűség megállapítása alapján az utolsó tag meghatározása a feladat), az analógiás gondolkodás D feladatsor (itt a szó aránypárok negyedik tagjának meghatározása a feladat), a közmondások értelmezése F feladatsor (gyakorlati tapasztalatokon alapuló, hétköz-

napi gondolkodású feladatok), a műszaki értelmesség G feladatsor (egyszerű mechanikus szerkezetek működésének felismerése) (Továbbiakban C,D,F,G jelölésekkel). A szelektálást követően az adatfeldolgozást a megmaradt négy feladattal végeztük el oly módon, hogy a kérdésekre adott válaszokat rögzítettük, s a számítógép a megadott helyes megoldások alapján kiértékelte az egyes feladatokat és megadta a nyerspont értékeket. Egyes kérdésekre adott helyes válaszok megoszlása a következő:

A I. táblázat eredményei alapján elvégeztük az egyes feladatok nehézségi sorrend szerinti elrendezését. Minden egyes feladatra egységelemzést végeztünk. Minden kérdést egybevetettük a

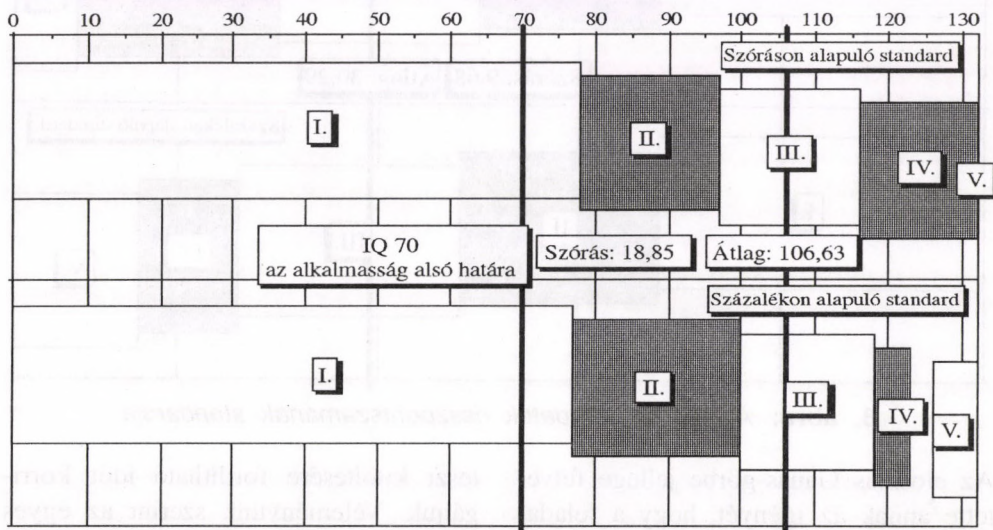
5. ábra: Új típusú teszt helyes válaszainak megoszlása

feladat nyerspontszámával, valamint az IQ értékével. A következő eredményeket kaptuk (II. táblázat):

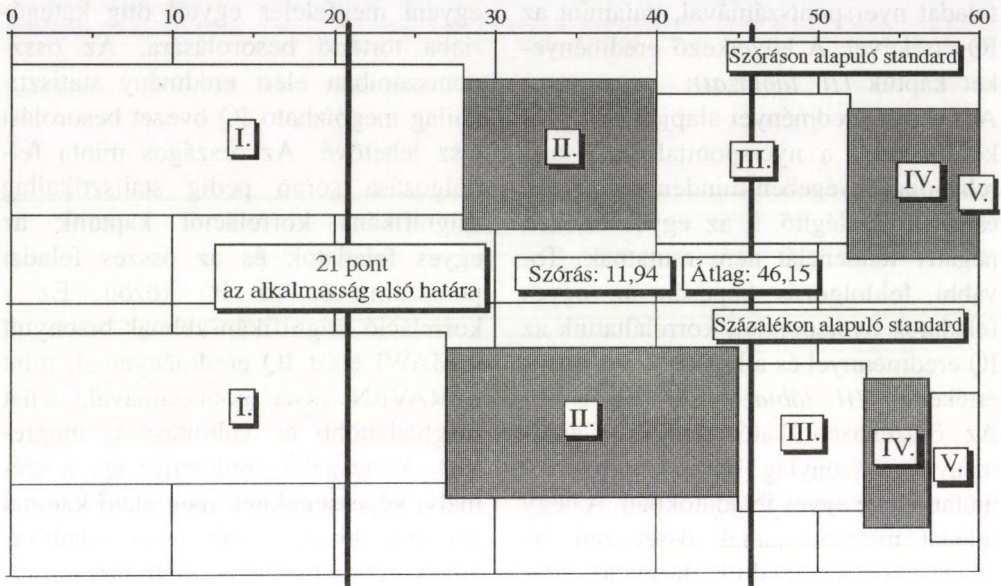
A táblázat eredményei alapján az egyes kérdéseknek a nyersponttal való korrelációja lényegében minden egyes tétel esetében kielégítő, s az egyes értékek negatív tendenciát nem mutatnak. További feldolgozás kapcsán az egyes feladatok nyerspontjait korreláltattuk az IQ eredménnyel és a RAVEN nyerspont értékével (III. táblázat).

Az összehasonlítható vizsgálati eredmények viszonylag magas korrelációt mutatnak az egyes feladatokban. A négy feladat nyerspontjainak összegzett értékelésekor azt találtuk, hogy az általunk javasolt képességvizsgálat magasabb korrelációt mutat az IQ-val (0,74), mint az egyes feladatok külön-külön, a kapott eredmény statisztikailag szignifikáns ($p < 0,001$) szinten. Ez megfelelt az elvárásunknak is, mivel ezzel lehetőség nyílt a kapott adatok alapján az

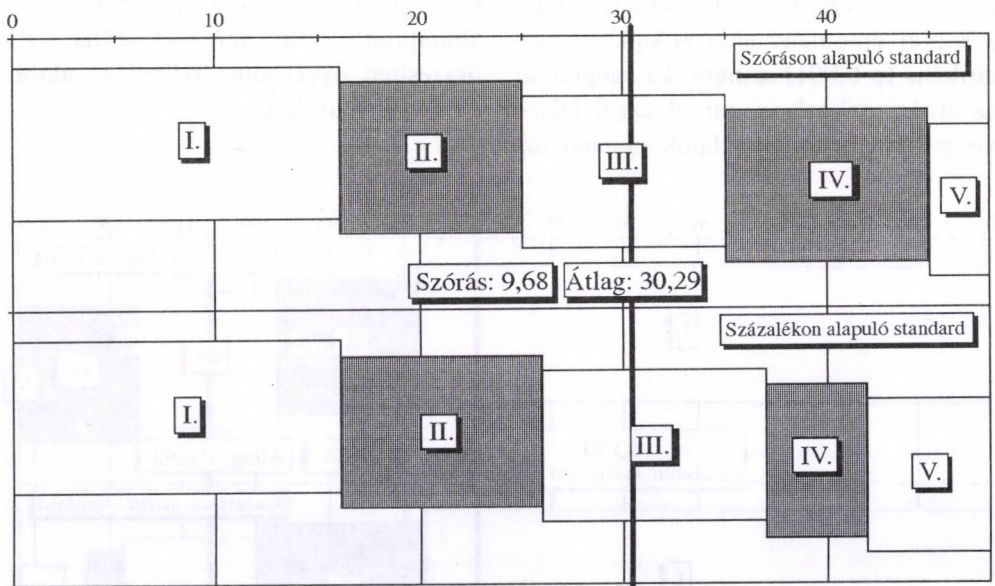
egyéni megfelelés egytől ötig kategóriába történő besorolására. Az összpontszámában elért eredmény statisztikailag megbízható IQ övezet besorolást tesz lehetővé. Az országos minta feldolgozása során pedig statisztikailag szignifikáns korrelációt kaptunk az egyes feladatok és az összes feladat pontszáma és az IQ között. Ez a korreláció szignifikánsabbnak bizonyult a MAWI teszt IQ eredményeivel, mint a RAVEN teszt pontszámával, tehát megbízhatóbb és validitása is megfelelő. A vizsgálat eredménye így a személyi képességeknek megfelelő katonai beosztás kiválasztását teszi lehetővé, amely egészében véve többszörösen ellenőrizhető IQ ekvivalensként is működhet, de nem elégíti ki a 7/1996. HM-NM Rendelet pontos IQ határ megállapítását, ami nem is célja. Az összesített nyerspont értékek az alábbi eloszlást mutatták:

6. ábra: Kísérleti sorozáson elért IQ értékek standardja

7. ábra: A kísérleti sorozáson RAVEN nyerspont standardja

8. ábra: A kísérleti feladatok összpontszámának standardja

Az eloszlás Gauss-görbe jellege felvette annak az igényét, hogy a feladatonkénti tételek nehézségi fokát és mennyiségét újra ellenőrizzük, vagy a

teszt kitöltésére fordítható időt korrigáljuk. Véleményünk szerint az egyes feladatokra fordítható idő csökkentése a vizsgálati eredmények alapvető meg-

változását eredményezte volna, így figyelembe véve az idő standardizálásánál kapott eredményeket is, az elemszám emelését tartottuk célszerűnek. Tehát az 1996. szeptemberében bevezetésre került értelmi képességet vizsgáló feladatok részfeladatonként egy-egy tizenöt kérdést tartalmaznak, részfeladatonként a kísérleti vizsgálatokon kapott 5 perc átlagidővel.

A sorozó bizottságok által alkalmazott beosztási követelménytáblázat öt fokozatú pszichológiai követelményt tartalmaz, amelyet a sorozóközpontok működése idejében beosztásprofilok készítése kapcsán állítottak fel. A beosztásprofilok jelenleg is hozzáférhetők. A katonai beosztási követelménytáblázatban az öt fokozatú követelmény mellé van rendelve egy-egy katonai beosztás. Ezt figyelembevéve a katonai beosztásosság szempontjából a jelenleg kialakított standardnak igen magas lehet a használati értéke, maximális információt adva a sorozó bizottsági elnököknek. A jelenleg kifejlesztett vizsgálóeszközök, jellegüket tekintve, meg-egyeznek a sorozóközpontok idejében használt eszközökkel, azonban azoknak rövidített és újszerűen szerkesztett változatai, amelyek már figyelembe veszik a megváltozott sorozási követelményeket és igényeket is.

A kísérleti pszichológiai vizsgálati lapra átvezetett RAVEN nyerspont átszámítása után kapott IQ értékek alapján készített standarddal megállapítható, hogy a már előbb említett magas IQ korrelációs értékek hogyan befolyásolják a kategóriák megoszlását.

A 7/1996. HM-NM Rendelet által meghatározott pszichológiai alkalmatlansági IQ 70 értéket 29 fő érte el. A beérkezett pszichológiai javaslatok alapján a tavaszi sorozáson 36 fő lett alkalmatlan értelmi képesség miatt IQ 50 és IQ 80 közötti értékekkel. Az alkalmas minősítésűek között IQ 75 érték volt a minimum. A két kiszámított standard az I. kategória felső határát IQ 76 és IQ 77 pontban adta meg. Ami arra enged következtetni, hogy a RAVEN nyerspont átszámítás IQ értékre az alkalmatlanság megállapításában kevésbé megbízható (6. ábra).

A feltüntetett táblázatok szemléletesen mutatják a vizsgálati személyek standardizált teljesítmény értékeit. Az eddig használt RAVEN 21 nyerspont képezte a debilitás IQ 70 határ megállapítását, azonban a gyakorlati sorozáson kapott alkalmatlanok - amelyeket szakvizsgálatok is alátámasztják - ennél magasabb értékek közül is kerültek ki. Ez több kérdést is nyitva hagy. Az új feladatok összpontszámának standardizálásakor a különböző értelmi képességű csoportok jobban elkülönülnek egymástól. Az I. kategória határa - mind a szórás, mind a százalékszámítás alapján kialakított standard esetén - 16 pont. Összehasonlítva a RAVEN nyerspontok és az új vizsgálati teszt összesített nyerspontjának standardját megállapítható, hogy az utóbbi I. kategóriája jobban megfelel a IQ alkalmatlanság határértékének. Mivel az alkalmatlanok által elért nyerspontok 1 és 27 pont között mozogtak, ez felvetette annak a kérdését, hogy az eddig használt vizsgálati rendszer mennyire volt pontos, vagy a szak-

vizsgálat körülményei mennyire befolyásolták az alkalmatlanság megállapítását. Figyelembe véve a RAVEN eredményekből levonható, következtetéseket, célszerű volt az új vizsgálati rendszer értékkategóriái kialakításánál ezt figyelembe venni. Ezzel lényegében az elméleti, illetve a gyakorlati eredményeket közelebb lehetett hozni egymáshoz. A fentiek figyelembevételével az új vizsgálati rendszerben a kialakított standard alapján a pszichológus rendelkezésére a következő értékkategóriák állnak (7., 8. ábra):

I. kategória: 0 – 16 pont

Minimális teljesítmény. Ajánlott részletes vizsgálat elvégzése.

II. kategória: 17 – 25 pont

Átlagosnál gyengébb teljesítmény. Amennyiben részleges teljesítménycsökkenés tapasztalható, de legalább az egyik feladatban átlagos vagy átlagosnál jobb eredményt ért el, úgy alkalmas, egyéb esetben részletes vizsgálat elvégzése ajánlott.

III. kategória: 26 – 35 pont

Átlagos teljesítmény. Pszichológiai szempontból alkalmas.

IV. kategória: 36 – 45 pont

Átlagosnál jobb teljesítmény. Pszichológiai szempontból alkalmas.

V. kategória: 46 pont felett

Jó színvonalú teljesítmény. Pszichológiai szempontból alkalmas.

Beoszthatósági javaslat iránya a legjobb teljesítményt elért feladat jellegének megfelelően ajánlott. Az értékhatár pontosítására és az ellenőrző számítások tovább folytatására minden valószínű-

ség szerint az őszi sorozási ciklus után sor kerülhet.

A nem egyértelmű alkalmatlanság és a debilitás megállapításához egyénileg felvett intelligencia vizsgálat szükséges.

EPQ személyiség-kérdőív

Az EPQ személyiség-kérdőív alkalmazása számos előnnyel jár és hiánypótló. Lehetővé teszi a hadkiegészítő parancsnokság részéről felmerült igény kielégítését is a szimuláció-disszimuláció feltárására, amely szakmai munkánk szempontjából is lényeges. A személyiség differenciált megítélést teszi lehetővé, E extroverzió, N neurózis, P pszichoticizmus dimenziókban és rendelkezik L (*Lügen*) szimulációs skálával (továbbiakban: E, N, P, L). *Eysneck Galenosz, Kant, Wundt* és *Jung* szellemi örököseként vallja, hogy az emberi viselkedés kevés számú alaptípussal írható. Széleskörű elméleti, kísérleti és matematikai vizsgálódások eredményeként jutott arra a meggyőződésre, hogy a személyiség mint hierarchikusan szerveződő rendszer négy alapidimenzióból épül fel. Ezek: az extroverzió, a neuroticizmus (emocionális labilitás), a pszichoticizmus és a kognitív szférába tartozó intelligencia. A pszichoticizmus dimenzió meglétét Eysneck 1952-ben feltételezte először. Erre a hipotézisre az vezette, hogy ahogyan a neurózis az emocionális labilitás, mint személyiségvonás pszichológiai „túlburjánzása”, úgy a pszichózis háttérében is lennie kell egy személyiségvonásnak (ez a pszichoticizmus). A hipotézist két elméleti megfontolással alapozza meg, és pedig:

	P		E		N		L	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
országos	2,83	2,43	11,28	4,2	8,91	4,7	9,33	4,41
saját minta	3,54	2,98	13,04	4,15	8,23	4,46	10,53	4,09

IV. táblázat: Országos értékek összehasonlítása a saját számolt értékekkel

a) normális és elmebetegség között folytonos az átmenet;

b) a neurózis és pszichózis egymástól teljes mértékben és független dimenzió (Eysenck és Eysenck, 1975).

Ez számunkra azt jelenti, hogy minden személy esetében kijelölhetünk egy-egy pontot a tengelyeken, ahová a teszt alkalmazásával az illető személy besorolható. Más szavakkal például az extroverzió-introverzió tengelyen bárhol elhelyezkedhet a személy vagy bármilyen pozíciót elfoglalhat a szilárdság, bizonytalanság, illetve a pszichoticizmus dimenzióban. A pszichoticizmus meghatározása, mint azt Eysenck (1957) kiemeli, nem más, mint „az introverzió és a neurotikusság dimenzió egymáshoz való viszonya, valamint mindkettőnek a kapcsolata a disztimiának nevezett pszichiátriai kórformákkal és az antiszociális viselkedésmódokkal, az úgynevezett pszichopátiával. A feltevés szerint az introvertált-neurotikus konstelláció inkább disztimiás tendenciára hajlamosít, míg az extrovertált neurotikus pszichopátiás antiszociális magatartásra. A skála elnevezése pszichiátriai jellegű, de mégsem patológiai skála.

A pszichoticizmus skála, hasonlóan a neuroticizmushoz (mint pl. az MMPI-ben található skálák) személyiségvonást mér, ami csak extrém esetben válik patológiássá. Az elmúlt évtizedek katonapszichológia szakmai gya-

korlatában nem jelenhetett meg kellő súllyal a vérmérsékleti, illetve az alkati-tipológiai tényezők figyelembevétele. Ennek megjelenítésére jelen vizsgálati rendszerben ismét mód nyílik. Vizsgálati rendszerünkben a teszt alkalmazása jól kiegészíti az értelmi képességvizsgálatot, amely az intelligencia *Spearman* által is megfogalmazott főbb sarkalatos pontjait tudja mérni, ezáltal kellő támpontot nyújt ahhoz, hogy a pszichológus biztonsággal dönthessen az alkalmasság, beoszthatóság, illetve a személyiség egységes megítélésében. A húsz perces teszt-kitöltés zökkenőmentesen illeszthető a sorozás időrendjébe. A csoportos vizsgálat során az adaptációs zavarral küzdő személyek többlépcsős szűrését teszi lehetővé a zavar váltható típusa és súlyossága szerint. A teszt produkció felületét huszonhat tesztskála konstelláció alkotja, amelynek kibontása a későbbi kutatások feladata lehet. Az eljárás alkalmazása és értelmezése a pszichológustól magasabb fokú szakmai felkészültséget igényel, mint az előző vizsgálati rendszer esetében. Ebben az értelemben célszerű az eddig használatos felkészítési rendszer továbbfejlesztése, korszerű, hatékony módozatainak kimunkálása. Vizsgálataink szerint a teszt neuroticitás skálája szignifikánsan korrelál 0,678 ($p < 0,001$) szinten, a korábban alkalmazott

	No	E	I	P	EP	IP	N	NE	NI	NP	NEP	NIP
1. témakör	16,43	20,16	41,18	31,09	34,48	70,59	34,41	40,91	58,82	37,50	58,33	88,89
2. témakör	31,12	36,29	64,71	41,18	37,93	76,47	48,39	40,91	88,24	43,75	33,33	0,00
3. témakör	9,79	12,10	26,47	26,89	20,69	52,94	19,35	9,09	41,18	31,25	8,33	77,78
4. témakör	67,48	70,16	94,12	78,99	93,10	88,24	90,32	90,91	100	87,50	91,67	100
5. témakör	17,13	23,39	64,71	41,18	51,72	76,47	53,76	50,00	88,24	60,42	66,67	0,00

1. témakör: Családi háttér problémái
2. témakör: Egyénfejlődés, egészségi állapot kedvezőtlen alakulása, aktuálisan fennálló testi, lelki panaszok
3. témakör: Az élettörténet fontosabb mozzanatai, s az erre való visszaemlékezés negatív érzelmi hatásai
4. témakör: Deviáns élmények
5. témakör: Alkalmazkodás, életézés és a jövőre irányultság jellemzői
Katonai szolgálatra vonatkozó kedvezőtlen előrejelzés kinyilvánítása

V. táblázat: *EPQ faktorai és egyes konstellációinak és az ÉM témaköreinek összehasonlító táblázata a kérdéscsoportra adott válaszok százalékos megoszlása alapján*

TAYLOR teszt pontszámával, de attól árnyaltabb következtetést tesz lehetővé. A teszt alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatunk kedvező. Összehasonlítva a kapott átlag és szórás adatait kis eltérést mutatnak az országos adatok és a saját méréseink között.

Egyes skálák határértékei:

- P értéke magasnak tekinthető 5 pont vagy e felett;
- N értéke magas 14 pont vagy e felett;
- L értéke alacsony 5 pont alatt, magas 14 pont felett;
- E értéke: extrovertált 16 pont és e felett;
 - átlagos 7 és 11 pont között;
 - introvertált 6 és ez alatt.

Az L-skála a kérdőív kitöltési megbízhatóságának ellenőrzését teszi lehetővé. Azonban, mint ahogyan Eisenck (1971) is rámutatott, a szociális elvá-

rásoknak való megfelelés módosíthatja a kapott értéket. Éppen ezért nem minden magas L-pontszám jelez disszimulációt. Az elvárásoknak való megfelelés motivációjának növekedése esetén N és L-skála közti korreláció növekedését tapasztalták. Ebben az esetben a magas L-Skála érték disszimulációt jelez.

A disszimuláció motivációjának csökkenése esetén N és L-skála értékek közti korreláció csökken vagy el is tűnik. Ilyen esetben a magas L-pontszám a szociális konformitás mutatója. Összehasonlító számításokat végeztünk az alkalmazott ÉM kérdőív faktorai és a személyiségteszt egyes faktor konstellációi között a válaszgyakoriság szerint. Az ÉM kérdéscsoportjai: terhelt családi háttér, problémás egyéni fejlődés, deviancia, kedvezőtlen jövőre irányultság, beilleszkedési probléma, helyzetének kedvezőtlen megítélése.

Az összehasonlítást a következő faktorokkal és faktor-konstellációkkal végeztük:

- Alacsony neurotikus értékű (No);
- Magas neurotikus értékű (N);
- Extrovertált (E);
- Introvertált (I);
- Magas pszichoticisztikus értékű (P);
- és ezek kombinációi.

A statisztikai táblázat összeállításakor az egyes EPQ faktorba és konstellációba sorolt személyek válaszait vetettük egybe az ÉM témakörökre adott válaszaik gyakoriságával. A táblázat értelmezési lehetőségeiből példaként kiemelve az első kérdéscsoportot (terhelt családi háttér) összehasonlítva az introverzió dimenzióval, illetve egyes konstellációjával megállapíthatjuk, hogy a legmagasabb értéket az introvertáltak adják (41,18%) míg a konstellációban IP (70,59%), NI (58,82%), NIP (88,89%) tendenciaként vonul végig a magas érték. Csapatnál végzett felméréseknél azt találtuk, hogy az alkalmazkodási zavar miatt idő előtt leszereltek közül a NP (13,15%), NI (17,83%) és NIP (29,91%) értékekkel szerepelnek. Sorozási adatainkkal összehasonlítva, amely a polgári életben

jelzett beilleszkedési problémákat tárja fel, NP (87,5%), NI (100%) NIP (100%) eredményt kaptuk. A teszttel kapott vizsgálati eredmények és a széles értelmezési lehetőségeket figyelembe véve kedvező vizsgálati eszköz kerülhet a pszichológus kezébe, amely szakszerű használatával megbízhatóan képes előre jelezni a katonai szolgálatra való alkalmasság személyiségi feltételeit.

Összegezve a kísérleti feladatgyűjteménnyel szerzett tapasztalatokat, megállapítható, hogy a sorozás eddig kialakult hagyományos rendjébe jól illeszthető, felvételi ideje maximum hatvan perc, lényegesen több információt nyújt a vizsgált személyről, és ezzel jelentős mértékben járulhat hozzá az alkalmasság jobb megítéléséhez. A feladatgyűjtemény tág lehetőséget biztosít a továbbfejlesztésre (új tesztek kifejlesztése, műszeres vizsgálattal történő kibővítése) és tudományos kutatás céljaira.

Köszönetnyilvánítás:

A szerző köszönetet mond a kísérletben közreműködő munkatársainak és a megyei hadkiegészítőparancsnokságoknak.

IRODALOM

1. Eysenck S. B. G., Matolcsi Á.: Az Eysenck-féle személyiségkérdőív magyar változata: A magyar és az angol felnőttek összehasonlító vizsgálata. *Pszichológia*, 1984. (4), 2: 231-240.
2. Benson K.: Orvosegyetemre akarok menni. Egészségünkért Alapítvány és az MP & T Marketing és Kulturális Szolgáltató BT, 1994.
3. Halász L., Marton L. M.: Típusok és személyiségvonások. Gondolat, 1978. in: H. J. Eysenck: A dimenzióelemzés módszerei. 260-275., H. J. Eysenck: A sze-

mélyiség és az Eysenck-démon. 185-214., *J. A. Gray*: Az introverzió-extroverzió pszichofiziológiai természete: Eysenck elméletének módosítása. 215-235., *E. Kretschmer*: Temperamentumok. 41-58., *W. Sheldon*, *S.S. Stevens*, *W.B. Tucker*: Útban egy alkati pszichológia felé. 59-91.

4. *Pálhegyi F.*: Személyiséglélektani kalauz. Tankönyvkiadó, 1987.

5. Képességvizsgáló módszertani segédanyag. FPK, 1976.

6. A *MILLER* műszaki tesztkönyve. MLKT, 1985.

7. RAVEN standard progresszív mártixok. MLKT, 1988.

8. *H.J. Eysenck.*: Ismerd meg az IQ-dat. Akadémia kiadó, 1994.

9. 1993. évi CX. törvény a Honvédelemről. Honvédelmi Közlöny, 1994.1.

10. 1994/6. számú Magyar Honvédség Egészségügyi Szolgálatfőnöki Intézkedés.

11. 1995/8. számú Magyar Honvédség Egészségügyi Csoportfőnöki Intézkedés.

12. *Kun M., Szegedi M.*: Az intelligencia mérése. Akadémia kiadó, Budapest, 1978.

13. *Tringer, L.*: A Bengelmann-féle személyiségvizsgáló kérdőív magyar változata. Magyar Pszichológiai Szemle, XXVI, 1969.

14. *Amthauer, R.*: Intelligencia – Struktúra – teszt (Göttingen). 1995.

15. A Honvédelmi Miniszter és a Népjóléti Miniszter 7/1996. (VII. 30.) HM-NM együttes rendelete. Magyar Közlöny, 1996. 65.

Lt.Col. J. Fotul

Experiences of experimental recruitment psychological screening

The autor presents a short summary of the experiences gathered during Recruitment Psychological Screening introduced January 1, 1994 and analyses the major modifications of the process.

He also gives a detailed account of the observations made trying out a proposed new experimental screening process – to be instituted – during Spring Recruitment, 1996.

Fotul József alez.

1385 Budapest, Pf. 897